

Marginalizirane žene u gradskim komunama

Ladić, Karla

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:264927>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka

KARLA LADIĆ
MARGINALIZIRANE ŽENE U GRADSKIM KOMUNAMA
ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2020.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka

MARGINALIZIRANE ŽENE U GRADSKIM KOMUNAMA
ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Kosana Jovanović

Student: Karla Ladić

Studij: Dvopredmetni studij Povijesti i Hrvatskog jezika i književnosti

Rijeka, 2020.

Sadržaj

1. UVOD	4
2. IDEAL ŽENE	6
3. ŽENE NA ISTARSKOM I KVARNERSKOM PODRUČJU.....	7
3.1. Položaj žena na vinodolskom području	7
3.1.2. Nasljedna prava ženske djece	9
3.1.3. Silovanje žena	10
3.1.4. Žene – optužene za vještičarenje	11
3.2. Žene u Novigradskom statutu.....	13
3.2.1. Žene, posao i javnost.....	15
3.2.3. Žene na rubu zakona	16
4. ŽENE U KORČULANSKOM STATUTU	23
5. DUBROVNIK – MARUŠA ILI SUĐENJE LJUBAVI	26
5.1.O istraživanju priče o Maruši	26
5.2. Maruša i marginaliziranost žena.....	27
6. ZAKLJUČAK	33
7. POPIS LITERATURE	35

1. UVOD

Tema ovog završnog rada bavi se marginaliziranim ženama (bludnice, vještice, udovice, silovane i obeščašćene žene) u gradskim komunama. Govorit će se o položaju srednjovjekovnih žena na istarskom i dalmatinskom području. O položaju i ulozi žena dugo se vremena nije pričalo, no posljednjih se dvadesetak godina stanje u hrvatskoj historiografiji izmijenilo jer je povijest žena nezaobilazna u proučavanju povijesti svakodnevice.¹ Problem istraživanja marginaliziranih žena na istarskom području je taj što se gotovo svi izvori crpe iz pravnih dokumenata, odnosno gradskih statuta. Iz tog će se razloga u ovom radu koristiti istraživanjima pravne povijesti koju je u velikoj mjeri obradio Lujo Margetić² te Marija Mogorović Crljenko koja piše o „nevidljivim“ srednjovjekovnim istarskim ženama, a prava žena bit će praćena u Vinodolskom, Novigradskom i Pulskom statutu³. Na istarskom je području najviše istražen položaj žena koji se može iščitati unutar okvira imovinskih odnosa čije se odredbe nalaze u statutima pa se na temelju toga pokušava stvoriti barem djelomična slika života istarskih žena. Najveći je problem u tome što statuti ne bilježe neke od svakodnevnih situacija u kojima se nalazila žena u srednjem vijeku. Područje istraživanja u dalmatinskim komunama nešto je šire i daje više informacija o povijesti svakodnevice, a ovaj će se rad referirati na Korčulanski statut⁴ te će u analizi su biti korišteni radovi Zdenke Janeković Römer⁵ koja proučava problem marginaliziranosti žena u Dubrovniku pri čemu će se napraviti i kratki osvrt na njezinu studiju o mladoj udovici Maruši. Zrinka Nikolić Jakus⁶ također je poznata po istraživanju položaja žena u dalmatinskim gradovima uopće kao i djelovanje Slavice Stojan⁷ koja proučava vrijeđanje žena na dubrovačkom teritoriju. Kao što je rečeno, povijesna istraživanja bila su dugo vremena orijentirana na „mušku“ povijest, a spominjale bi se samo žene koje su se istakle radi nekih svojih sposobnosti. Pojam marginaliziranosti žena upotrijebljen je jer će ovaj rad temeljiti na svakodnevnic

---

¹ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, Zagreb, Srednja Europa, 2006., str. 7

² Lujo Margetić, *Iz Vinodolske prošlosti – pravni izvori i rasprave* (Zagreb, Školska knjiga, 1980.), *Vinodolski zakon* (Rijeka, Adamić Vitagraf, 2000.)

³ *Vinodolski zakon* (ur. Lujo Margetić, Rijeka, Adamić Vitagraf, 2000.), *Novigradski statut* (ur. Neven Budak, Grad Novigrad – Cittanova, Kolana od Statuti, 2014.), *Pulski statut* (ur. Davor Mandić, Povijesni muzej Istre – Pula, 2000.)

⁴ *Korčulanski statut* (priredio i preveo Antun Cvitanić, uredio Zvonimir Šeparović, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1987.)

⁵ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi (bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika)*, Zagreb, Algoritam, 2007.

⁶ Zrinka Nikolić Jakus, *Između vremenitih i vječnih dobara: žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku*. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 33-56. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ – Ženska infoteka, 2004.

⁷ Slavica Stojan, *Žene psovačice i psovanje žena*. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 141-156. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ – Ženska infoteka, 2004.

srednjovjekovnih žena koje su bili ograničene idealima i ciljevima koji su svakoj običnoj ženi bili unaprijed zadani.

Proučavanjem arhivskih izvora Vinodolskog, Pulske i Novigradskog statuta u prvom dijelu rada te Korčulanskog statuta i studije Janeković Römer „*Maruša ili suđenje ljubavi*“ iz srednjovjekovnog Dubrovnika napravljene na osnovu primarnih izvora (sudskih zapisa) u drugom dijelu rada, cilj je prikazati u kojoj su mjeri žene bile marginalizirane u odnosu na muškarce, napraviti komparaciju istarskih i dalmatinskih izvora i istraživanja te na temelju primjera zaključiti postoji li razlika u marginaliziranosti žena u dalmatinskim i istarskim komunalnim društvima. Kako je i danas uvelike prisutna rasprava o ravnopravnosti muškaraca i žena unatoč temeljnom načelu jednakosti, rad će se ukratko osvrnuti i na usporedbu položaja i prava žena u srednjem vijeku i njihova prava danas, u kojoj su se mjeri i na koji su se način ona izmijenila.

2. IDEAL ŽENE

Ideal srednjovjekovne žene važno je objasniti iz razloga što on pomaže u razumijevanju i proučavanju razvoja prava srednjovjekovne žene i marginaliziranosti do koje dolazi upravo zbog većeg ili manjeg odmaka od ideala žene koji je društveno prihvaćen. Žena je u srednjovjekovnom i novovjekovnom društvenom konceptu u pravilu bila određena svojom obiteljskom ulogom, kao nečija supruga, udovica, majka, sestra, kći. Na ženu se dakle nije promatralo kao na cjelovitu osobu, već je bila određena prema svom bračnom stanju ili moralnom kriteriju kao djeвица, udana žena, udovica, redovnica ili laikinja, kao „prosta“ ili „zla“ žena, odnosno bludnica. Žena je također bila određena prema svojoj dobi kao djevojčica, mlada žena, žena srednje dobi ili starica te prema društvenom statusu kao plemkinja, građanka, bogatija, siromašnija, seljanka, služavka.⁸ Iz ovoga je jasno vidljivo da žena nije bila određena kao vlastita osobnost ili individua. Žena se uvijek spominje u odnosu na muškarca koji joj je otac, sin, zaručnik, supružnik ili bivši supružnik. Marginaliziranost proizlazi upravo iz činjenice da se žena uvijek, ili definirala prema odnosu s muškarcem kao „jačim spolom“ ili prema svojoj dobi (u čemu se opet uspostavlja status žene prema njezinoj obiteljskoj ulozi) i društvenom statusu. Ideal žene javljao se već u srednjovjekovnom društvu, a valja ga rastumačiti iz razloga što se i u statutima upotrebljava pojam žene koja je „na dobrom glasu“, naspram one koja nije. Vrlo je vjerojatno da je žena na dobrom glasu ona koja ostvaruje zamišljeni i unaprijed određeni ideal u stvarnom životu. Žena je bila određena i uvjetovana društvom, odnosno onim što su muškarci smatrali dobrim, korisnim i lijepim osobinama. Marginaliziranost proizlazi upravo iz toga da je žena bila prije svega netko tko, u bilo kojem pogledu, služi muškarcu i stvara potomstvo.

---

⁸ Mogorović Crljenko, 2006., str. 112.

3. ŽENE NA ISTARSKOM I KVARNERSKOM PODRUČJU

3. 1. Položaj žena na vinodolskom području

Kao što je rečeno, najviše se informacija o položaju žena na istarskom i kvarnerskom području saznaje iz pravnih dokumenata. Najprije će biti razrađen Vinodolski zakon⁹ koji u nekoliko odredaba spominje žene, no to je još uvijek samo u okviru kazni i odredaba koje se iznose na sudskim procesima, a tiču se različitog nanošenja štete (fizičkog i/ili moralnog), dakle nasilja, uvreda ili silovanja te pitanjem imovinske razdiobe na žensku djecu. Vinodolski zakon datira u XIII. st. kada se 1288. godine sastavio popis običajnog prava od strane devet predstavnika iz različitih vinodolskih općina. U skladu s temom, zanimljivo je spomenuti da u ovih devet predstavnika ipak nijedna bila žena.¹⁰ Vinodolski se zakon ubraja među najstarije europske pravne dokumente koji su pisani narodnim jezikom, iako se izvornik ne poznaje, najstariji prijepis potječe iz XVI. stoljeća¹¹, pa se samim time promatra i pravni položaj žena na tom području od najranijih razdoblja. U gotovo paralelnom periodu, u drugom će se dijelu rada pratiti razvoj prava koje žene imaju na temelju Korčulanskog statuta iz 1214. godine. Vinodolski zakon donesen je u nazočnosti kneza Leonarda iz velikaške obitelji Krčkih knezova, koji su se kasnije prozvali Frankapani. Vrlo je vjerojatno da je obitelj Krčkih knezova vladala u tim krajevima i tijekom XII. stoljeća, a sredinom XIII. stoljeća Krčki su knezovi uspjeli dobiti punu vlast na vinodolskom području priznatu od strane hrvatsko-ugarskih vladara.¹² Zakonskim odredbama koje stoje u statutu, a tiču se žena, može se prepoznati i stav kakav su knezovi Krčki imali prema ženama u društvu.

3.1.1. Ženska prava pri suđenju

Sudski procesi razlikovali su se u slučaju spora žene za ženom i spora žene i muškarca. U sporu žene sa ženom gdje se uglavnom radilo o jezičnom psovanju, zlostavljanju ili ranjavanju, vjerodostojna je ona žena koja je na dobrom glasu (žena dobrog glasa povezana je s idealom žene opisanim u 2.1) i to samo ako nije bilo drugog svjedoka.¹³ Dakle, žena se uzima kao

---

⁹ Korišteno izdanje i analiza Luje Margetića iz 2000. godine. Njegova analiza naziva „zakon“ kao prastarog hrvatskog termina za „pravni običaj“ ukazala je na prastare temelje našega prava i društva i ujedno upozorila na burni razvoj prava u Vinodolu od XIII. do XVII. stoljeća. Margetić je bitno unaprijedio čitanje i razumijevanje pojedinih odredaba Vinodolskog zakona. (Margetić, 2000., str. 5.)

¹⁰ Zrinko Mičetić, *Praputnjak i Vinodolski zakon*, Praputnjak, Kulturno društvena udruga Praputnjak, 2009., str. 93.

¹¹ Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, <http://ihjj.hr/iz-povijesti/vinodolski-zakon/5/> (pristupljeno 9. 7. 2020.)

¹² Lujo Margetić, *Vinodolski zakon*, Rijeka, Adamić, 2000, str. 65-66.

¹³ Vinodolski zakon, 3v, čl. 18.

svjedok samo ako nema muške osobe koja bi to mogla biti. Također, nitko ne može predložiti svoju ženu sebi za svjedočenje jer se njoj ne vjeruje ni u jednoj njegovoj stvari.¹⁴ Iako se samim time osporava ženina vjerodostojnost po pitanju muža, ona ipak može imati i koristi od toga jer je na taj način muž ne može prisiliti da svjedoči u njegovu korist. Još jedan aspekt u proučavanju položaja žene na vinodolskom području tiče se pojma *pokrivače*¹⁵ koji se javlja u Vinodolskom zakonu i to s precizno određenim kaznama za svaki čin kojim se krši ženino pravo na *pokrivaču*. U čl. 27. stoji da muškarac, ako bi bacio ženi *pokrivaču* s glave zlonamjerno te ako bi za to postojala tri dobra svjedoka (muškaraca ili žena), mora platiti određenu svotu novca (50 libara¹⁶) od kojeg dva libra idu knezu, a napadnuta žena dobiva dio od čak 48 libara.¹⁷ U ovom se slučaju može reći da je ženino pravo na *pokrivaču* kao simbol čistoće zaista bilo veoma cijenjeno, a opet se može povezati sa pojmom žene „na dobrom glasu“ jer su je samo „dobre“ žene i mogle nositi na glavi. Uzme li se u obzir primjer u kojem s namjerom ozlijeđeni muškarac prema zakonu kao žrtva dobiva naknadu od samo 2 libre,¹⁸ potvrđuje se činjenica da je važnost javnog pokazivanja ženinog morala i čistoće *pokrivačom* na glavi bila velika. Kada bi se ista, opisana situacija, dogodila između dvije žene, tada žena koja je učinila kazneno djelo isto tako plaća određenu svotu novca, no ta svota je značajno manja i iznosi samo 2 libre (koje idu knezu), a napadnuta žena dobiva dvije ovce.¹⁹ Očito je bilo više nedostojno ako bi ženi maramu bacio muškarac, a ne žena. Tu bi se moglo raspravljati i o tome zašto se više značaja pridavalo muško-ženskim sukobima nego sukobima između dviju žena. Podređenost žene muškarcu prisutna je i ovdje iako ona kao žrtva dobiva naknadu. Naime, naknada je velika samo ako *pokrivaču* baci muškarac što znači da se žena opet promatra u odnosu na muškarca koji joj jedini na taj način oduzima moral ili čast. Gotovo je potpuno beznačajno ako *pokrivaču* ženi baci neka druga žena. Osim toga, pitanje *pokrivače* također je pitanje marginaliziranosti srednjovjekovne žene. *Pokrivača* je zapravo javna „oznaka“ na ženi koja ju svrstava u dobru ili lošu društvenu skupinu. Žene su smjele nositi maramu samo ako nisu bile obeščašćene, odnosno ako nisu bile bludnice, no što se uopće podrazumijevalo pod pojmom bludnica i čime se tada i mogla dokazati ženina obeščašćenost? Iako naizgled, žene zaista imaju velika prava ako im muškarac baci *pokrivaču*, koliko u suštini svega toga one zaista imaju prava samim time što

---

¹⁴ Vinodolski zakon, 3v, čl. 20.

¹⁵ Zbacivanje *pokrivače* bio je simbolički čin zbog toga što bi to značilo obeščašćivanje žene. Naime, u to vrijeme *pokrivaču* nisu smjele nositi bludnice. *Pokrivača* je bila simbol tjelesne čistoće, što danas možemo vidjeti kod časnih sestara jer je tamo ta tradicija zadržana. Mičetić, 2009., str. 94.

¹⁶ Kazna od 50 libara u ovom slučaju, jednaka je i kazni pljačkanja na putu i drugdje te se isto dokazuje s tri svjedoka (muškarca ili žene). Mičetić, 2009., str. 94.

¹⁷ Vinodolski zakon, 4v, čl. 27.

¹⁸ Mičetić, 2009., str. 94.

¹⁹ Vinodolski zakon, 4v, čl. 27.

uopće nose ili ne nose maramu na glavi? O odnosu i važnosti muškarca naspram žene na suđenju govori i odredba prema kojoj ako žena u sukobu sa ženom nema svjedoka, žena koja je počinila kazneno djelo može priznati pogrešku²⁰ i postaje slobodna.²¹ U sukobu muškarca i žene nije moguće tako jednostavno riješiti sudski proces. Osim vrijeđanja žene na način da joj se baci pokrivača, postojalo je i izgovaranje bilo psovki ili bilo kakvih uvredljivih riječi. Kazna je bila jednaka za oba spola, bila je novčana, a plaćala se i dvoru i osobi koja je uvrijeđena, a za sve to bio je dovoljan jedan vjerodostojan svjedok (muškarac ili žena), ako već nije postojalo više njih.²² Ovdje je jasno dano do znanja da je muškarac mogao biti kažnjen ako bi izrekao psovku ženi te da se ona smatra u ravnopravnom položaju sa suprotnim spolom koji je nema pravo na taj način povrijediti. Što se tiče svjedočenja, određeno je da žena može svjedočiti kao i muškarac, ali je opet nadodano: „*ako tamo nema više svjedoka*“²³, što opet ženu stavlja u marginaliziran položaj u kojem je ona samo opcija u slučaju „*ako nema nikog drugog*“, odnosno ako nema muškarca.

3.1.2. Nasljedna prava ženske djece

Vinodolski zakon u sebi sadrži nekoliko odredaba koje se tiču prava ženske djece koja se mogu proučavati na temelju ostavštine koju dobivaju nakon smrti oba ili jednog roditelja. Prema odredbi, kćeri koji bi ostale iza smrti oca ili majke i sinovima tih kćeri daje se ostavština roditelja, odnosno oni su dužni služiti dvoru onako kako su to radili i njihovi roditelji. Isti je zakon vrijedio ako bi iza roditelja ostali sinovi koji nemaju nasljednika, pa i tada imovina pripada kćerima i njihovim sinovima.²⁴ Dakle, kćeri su imale pravo na ostavštinu ako nije bilo muške djece te ako bi i postojala muška djeca koja nemaju nasljednika, a kćeri opet imaju svoje sinove, imovina ide kćerima upravo zbog toga što će ih njihova djeca (jer su muška) uspjeti održati u nasljeđu.²⁵ Iz toga se može zaključiti da su generalno sinovi bili ti koji bi prvi dobili imovinu, ali u takvim izvanrednim situacijama dobivaju je i kćeri. Briga oko potomstva, odnosno toga tko ima mušku, a tko žensku djecu pokazuje i važnost obiteljskog imovinskog naslijeđa koje je bilo bitno održavati i generacije u generaciju. Prije svega gleda se na prvog muškog potomka, pa je zbog toga vrlo često imovina izravno prešla u ruke muških unuka (ako su postojali), a ne kćerima, samo da bi se izbjeglo da imovina prijeđe na žensku lozu. U zakonu

---

²⁰ Ovo je jedna od rijetkih situacija Vinodolskog zakona u kojoj se samo vlastitom prisegom može riješiti nekakav kazneni spor. (Mičetić, 2009., str. 114.)

²¹ Vinodolski zakon, 4v, čl. 27.

²² Vinodolski zakon, 4v, čl. 28.

²³ Vinodolski zakon, 4v, čl. 28.

²⁴ Vinodolski zakon, 5r, čl. 32.

²⁵ Mičetić, 2009., str. 94.

se također ne spominju unuke ženskog roda što znači da je stvarno trebala biti izuzetna situacija da sva ostavština ostane kćeri, to se događalo ako baš nije bilo nikakvog drugog izbora (u kojima bi bila muška djeca).²⁶ U ovom se primjeru može promatrati marginaliziranost kćeri i unuka kao pripadnica društvene zajednice čija su nasljedna prava uvijek nakon onih koji imaju sinovi i/ili muški unuci. Što se tiče imovine koja ostaje po smrti muževa, žene su (kao udovice) imale pravo koristiti i imati ovlasti nad tom ostavštinom, no uglavnom je to vrlo brzo prelazilo na muške sinove.²⁷

3.1.3. Silovanje žena

Silovanje žena jedno je od najtežih povreda koje joj se može nanijeti i ono je i danas svakodnevna pojava. U 56. članku Vinodolskog zakona jasno je određena kazna koja se dobiva u slučaju silovanja: naknada od 50 libara ide direktno knezu, a 50 libara ide toj ženi. Međutim, naknada ženi ide samo ako se s njom optuženi muškarac nije ni na kakav drugi način uspio dogovoriti.²⁸ Taj drugi način, dogovor, nije zapisan u Vinodolskom zakonu, no na temelju načina na kojem je ova odredba napisana, pretpostavlja se da su prvo postojale nekakve usmene odredbe i ²⁹ tek kada one nisu uspjele, provodi se cijeli postupak i plaćanje kazne.³⁰ Ova se odredba zakona na prvi pogled čini sasvim korektnom i strogom uzme li se u obzir razdoblje u kojem je ona nastala. Međutim, zamisli li se situacija žene koja se prvo mora na neki nedefiniran način dogovoriti s muškarcem koji ju je silovao, pa se tek onda ide pred sud, vrlo je očita ženina podređenost i marginaliziranost. Kazna dodjeljuje ako je netko prisilno spolno općio sa ženom, ali i ako je samo imao namjeru prisilno spolno općiti s njom. U situacijama u kojima nema svjedoka, vjeruje se ženi, no ona mora priseći na način da položi ruku na evanđelje ³¹ i to tičući 25 porotnika koje mora naći, a ako ih ne uspije naći, ona mora prisezati u njihovo ime³² s tim

---

²⁶ Mičetić, 2009., str. 104.

²⁷ Mičetić, 2009., str. 94.

²⁸ Vinodolski zakon, 7v, čl. 56.

²⁹ Takva vrsta dogovora vrlo je česta u Vinodolskom zakonu (npr. čl. 27., 31.), a odnosi se na to da su se oštećeni i počinitelj prije podnošenja tužbe sudu mogli legalno nagoditi, što je ustvari značilo postupanje po nekodificiranim zakonima običajnog prava, no Vinodolci, unatoč tome, nisu prestajali s takvim postupcima. (Mičetić, 2009., str. 107.)

³⁰ Mičetić, 2009., str. 95.

³¹ Stavljanje ruke na Evanđelje je uglavnom bilo između gorućih svijeća, strogo je proceduralan čin koji se obavljao vjerojatno u crkvi, a pogreška u njemu značila je i gubitak spora. Mičetić, 2009., str. 114.

³² Ovo pronalaženje porotnika javlja se u nekoliko članaka Vinodolskog zakon (čl. 10., 56., 68.) no problem je u shvaćanju zbog toga što nije do kraja jasno znači li to potpunu slobodu izbora porotnika ili je stranka ipak morala birati u određenom krugu osoba. Prema tekstu, također se može javiti mogućnost da porotnika nema pa stranka priseže u njihovo ime. Upravo iz te mogućnosti da porotnika nema, moglo bi se doći do zaključka da ih stranka može izabrati iz određenog kruga osoba (tj. rođaka), jer jedino to objašnjava činjenicu da porotnika (odnosno rođaka) više ne bi bilo. Zakon bi vjerojatno bio prejednostavan kada bi tužiteljica mogla izabrati baš bilo koga. Margetić, 1980., str. 152.

da svaki od njih mora jasno reći da se zaklinje da je zaista tako. Kod prisezanja gdje jedno nasuprot drugog stoje žrtva i izvršitelj kaznenog djela, jasno je da su bili prisutni veliki pritisci prilikom kojih se jedna od strana mogla vrlo lako psihički slomiti, a time bi propao i sam čin prisege, pa onda i sudskog postupka.³³ Može se pretpostaviti da su se psihički slomile vjerojatno upravo žene, samo kada zamislimo situaciju u kojoj je žena primorana pred svima držati ruku na Evanđelje i izgovarati prisegu o tome kako je zaista bila silovana i pri tome mora paziti na svaki dio prisege kako ne bi okončala proces. Vrlo vjerojatno je velik broj takvih postupaka i propao upravo zbog toga jer se žena jednostavno nije imala kako dokazati. Zanimljivo je da su svi porotnici trebale biti žene, a ako se bilo koja od njih ne bi držala procedure i ne bi svjedočila u korist tužiteljice, optuženi je automatski bio oslobođen od svih kazni.³⁴ Prema nekih tumačenjima, ovaj dodatak da su porotnici bile žene trebao bi se tumačiti u smislu da se dozvoljava da porotnici budu žene. Dugo vremena su postojale različite interpretacije upravo ovog dijela zakona: „I vsi ne porotnici imaju biti žene“.³⁵ Naime, kako govorimo o razdoblju 13. st., teško je vjerovati da bi se žene o takvim stvarima uopće i povjeravale muškarcima, pa najvjerojatnije ovo *imaju* označava upravo to da se dozvoljava da budu. Kao što je vidljivo, propisana kazna za silovanje dvostruko je veća od kazne za zbacivanje pokrivače. Međutim, naknada koju dobiva žena gotovo je jednaka jer kod kazne za silovanje pak polovica iznosa odlazi direktno knezu.³⁶ Silovanje i zbacivanje pokrivače gotovo se isto tretiralo iz perspektive žene, a jedina je razlika za optuženog muškarca koji plaća dvostruko više. Tu se može doći do pretpostavke da se za žene smatralo gotovo jednakim ako bi im netko skinuo pokrivaču kao znak čistoće i ako bi ih netko fizički napao na takav prisilan, nemoralan način. Ako pogledamo kontekst i razdoblje u kojima je odredba o silovanju nastala, moglo bi se reći da je srednjovjekovni mentalitet očito imao svijest o šteti koju bi muškarac nanosio ženi samim prisilnim spolnim općenjem i da je kao takva bila i zakonom kažnjena, no upitno je koliko je to išlo u interes žene, a koliko kneza. Uz to, usmeni dogovori između optuženog muškarca i žene nisu nigdje zapisani, pa je žena u tom slučaju mogla proći i bolje i lošije negoli bi to sudskim procesom.

3.1.4. Žene – optužene za vješticearenje

---

³³ Mičetić, 2009., str. 114.

³⁴ Vinodolski zakon, 7v, čl. 56.

³⁵ Vinodolski zakon, 7v, čl. 56.

³⁶ Mičetić, 2009., str. 94.

Posebno je zanimljivo pitanje žena koje su optužene da su vještice. Upravo su one vrlo česta tema i pomisao kada uopće govorimo o srednjem vijeku. Važan izvor za proučavanje progona vještica i čarobnjaka u Hrvatskoj upravo su odredbe protiv vještica i čarobnjaka koje se nalaze u dalmatinskim i primorskim statutima. Postoji četrnaest statuta koji sadrže takve pravne propise.³⁷ Kako je strah od vradžbina postojao i na prostoru vinodolskih općina vidljivo je iz Vinodolskog statuta. Međutim, njemu nije moguće točno utvrditi kako se definiraju „poslovi“ vještica i čarobnjaka kao što je to možda u Bračkom ili Hvarskom statutu.³⁸ Kada se govori o vraćanju, gotovo se uvijek one povezuju sa ženskom, a ne muškom osobom. Upravo je iz tog razloga ona bila ta koja je mogla posegnuti za nekim od oblika vraćanja. Ženska je čast podrazumijevala dostojanstvo i dobar glas u smislu kreposti i sramežljivosti, a njezino je dostojanstvo i ugled u očima javnosti mogla ugroziti bilo kakvim neprimjerenim ponašanjem i načinom življenja koji je neprihvatljiv okolini.³⁹ U Vinodolskom zakonu za nju se koristi naziv *tvarnice*.⁴⁰ Svako ponašanje žene koje se činilo imalo sumnjivim i drugačijim, vrlo se često povezivalo s „*vještičarenjem*“. Ako bi se za ženu utvrdilo da je vračarica i to bi se dokazalo vjerodostojnim svjedočanstvom, ona je sve do Vinodolskog zakona morala platiti knezu 100 libara ili se spaljivala ako nije bila u mogućnosti isplatiti navedenu svotu. Sa Vinodolskim zakonom i po tom pitanju dolazi do promjene. Svakoj ženi, kojoj bi se dokazalo da je vračarica, knez ju ima pravo kazniti po svojoj volji.⁴¹ Kaznu se utvrđuje od slučaja do slučaja, nije određena kao nekakav konačan, točan iznos, knez može uzimati u obzir i veličinu, ali i ekonomsku snagu optuženog, u ovom slučaju žene.⁴² Iako se takva odredba čini blažom nego li je to spaljivanje, ta se odredba vrlo vjerojatno nije promijenila radi zaštite žena. Prema nekim tumačenjima, odredba se mijenja samo zato što knez od smrtne kazne nema nikakvih prihoda od kažnjavanja, a svojim ovlaštenjem u davanju kazni on bi ih uspio dobiti.⁴³ Osuđivanje vještica povezano je i sa Crkvom koja je osuđivala sve one žene koje su se doimale varalicama i one koje vjeruju u bilo kakav oblik praznovjerja i magije⁴⁴ koji se oštro suprotstavlja crkvenom učenju. Također, izvori ne navode što se točno podrazumijevalo pod pojmom *tvarnice* i za koje su se to točno sve poslove kažnjavale. Postojalo je mišljenje da su one mogle utjecati na svoju

---

³⁷ Jovanović K., Trstenjak J., „Incantatrix, fattucchiera, višćica, čarobnica, vračarica, čarnica – percepcija vještica u srednjemu i ranome novom vijeku“, *Croatia Christiana periodica*, Vol. 42 No. 81, 2018., str. 70.

³⁸ Jovanović - Trstenjak, 2018., str.72-73.

³⁹ Mogorović Crljenko, 2006., str. 119.

⁴⁰ Jovanović - Trstenjak, 2018., str. 73.

⁴¹ Vinodolski zakon, 8r, čl. 59.

⁴² Mičetić, 2009., str. 102.

⁴³ Mičetić, 2009., str. 122.

⁴⁴ Povijest.hr, <https://povijest.hr/drustvo/srednji-vijek-nije-bio-vrhunac-progona-vjestica/> (pristupljeno 12. 7. 2020.)

žrtvu koja bi tada učinila nešto na štetu. Problematično je upravo to što je zbog nedorečenih propisa bilo dovoljno za nekoga reći da je *tvarnica* iako možda nije ništa počinila.⁴⁵ Može se pretpostaviti da su se žene našle na rubu društva, odbačene i nedokazano osuđene kao vještice samo zato što nisu živjele u skladu s idealom srednjovjekovne žene.

3.2. Žene u Novigradskom statutu

Na temelju Novigradskog (pa onda i Pulskog) statuta pokušat će se analizirati položaj žena i njihova prava na ovom području zapadne Istre. Iako je već prije postojala statutarna zbirka Novigradske općine, vjerojatno izrađena iza 1381. godine, ona nije bila zakonito potvrđena od strane mletačke vlasti. Novigradski statut službeno je proglašen na općem zboru građana 1402. godine.⁴⁶ Kao što je vidljivo, radi se statutu koji je nastao nešto više od sto godina kasnije nego li je to već prije analizirani Vinodolski zakon.

Najprije valja objasniti pojam braka „na istarski način“ jer je on veoma karakterističan za ovo područje i samim time njime je određen i položaj većine žena na istarskom području. Osim toga, i sam Novigradski statut propisuje da se svi brakovi sklopljeni u Novigradu smatraju upravo takvim brakom.⁴⁷ Brakovi su se sklapali i na mletački i na slavenski način, no brak „na način brata i sestre“ bio je najrasprostranjeniji. Brak „na istarski način“ odnosno brak „kao brat i sestra“ jedan je od najzanimljivijih pravnih instituta srednjovjekovne Istre. Muž i žena gotovo su ravnopravni partneri, a muž ipak upravlja zajedničkom imovinom s nešto više prava od žene.⁴⁸ Takav brak najopćenitije se definira kao univerzalna zajednica dobara muža i žene.⁴⁹ Brak je bio zajednica upravljanja imovinom supružnika uz postojanje nasljednog prava preživjelog na polovicu ostavine umrlog supružnika.⁵⁰ Dakle, radi se o zajednici u kojoj i muž i žena imaju prava na zajednička imovinska dobra stečena u braku. Brak „na istarski način“ funkcionira tako da budući supružnici ili njihovi roditelji prije sklapanja braka utvrde vrijednost imovine s kojom će se započeti brak i koja će postati zajednička. Izvan toga, postojala je imovina poput miraza, uzmirazja i vjenčanog dara koji su bili isključivo vlasništvo žene, samo što ona time nije mogla potpuno samostalno raspolagati jer je za otuđenje tog dijela imovine bila potrebna suglasnost supругa.⁵¹ Iako se u pravilu ova odredba čini veoma korektnom i

---

⁴⁵ Jovanović - Trstenjak, 2018., str. 74.

⁴⁶ Novigradski statut, 2014., str. 8.

⁴⁷ Mogorović Crljenko, 2006., str. 16.

⁴⁸ Mogorović Crljenko, 2006., str. 23.

⁴⁹ Margetić L., „Brak na istarski način“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Vol. 15, 1970., str. 281.

⁵⁰ Mogorović Crljenko, 2006., str. 15.

⁵¹ Mogorović Crljenko, 2006., str. 19.

povoljnom za ženu (što ona sama po sebi i je), opet se postavlja pitanje u kojoj je mjeri žena zaista imala pravo raspolagati imovinom, koja joj pripada u braku, vidljivo je u slučaju njezinog supruga. Naime, u slučaju smrti jednog od supružnika, preživjeli ima pravo na svoju polovicu dobara umrlog i u slučaju ponovnog vjenčanja. Ono što je dobro za ženu i što propisuje i Novigradski statut je to da muž ne može obvezivati svoja dobra na štetu žene niti može njima raspolagati na takav način da žena bude lišena svoga dijela. Odredba se odnosi na nekretnine, dok pokretninama muž može raspolagati po svojoj volji.⁵² Međutim, prava jednakost supružnika ne postoji. Naime, žena je u slučaju preudaje gubila tutorstvo nad djecom, ali je imala pravo na svoja dobra.⁵³ Iako gotovo neprimjetna, marginaliziranost žene zapravo je prisutna upravo u tome što je ženino pravo ipak uvjetovano. Žena, za razliku od muža, nema apsolutno nikakvo pravo na dijete ako nakon smrti supružnika dođe do preudaje. Dakle, pravo na tutorstvo nad djecom imaju samo žene koje nastave živjeti kao udovice. Osim toga, ako se pravo odnosi samo na nekretnine, žena nema pravo raspolagati ni stokom koja je preostala (vrijednost stoke tada je toliko važna da se i broj krupne stoke i malih životinja detaljno popisivao⁵⁴). Također, Novigradski statut propisuje da nakon smrti supružnika preživjeli u roku od osam dana može odlučiti želi li razvrgnuti zajednicu ili ne.⁵⁵ Međutim, postoje izvori iz kojih se može iščitati da i u takvom slučaju (dakle, u slučaju kada je jasno propisan neki zakon) ženi nije bilo jednostavno doći do dobara koja joj pripadaju.⁵⁶ Broj slučajeva u kojima se zaista primjenjivao zakon naspram onih u kojima žena ipak ne dobiva jednako kao i muškarac, može se samo nagađati. Žena koja se nije preudala, u slučaju muževe smrti prema braku na istarski način ne može biti protjerana iz kuće i postaje tutorica svojoj djeci, ali samo u slučaju ako njezin muž (otac djece) nije izričito drugačije naredio, odnosno postavio druge tutore.⁵⁷ Ponovna podređenost žene vidljiva je u drugom dijelu ove odredbe u kojoj stoji da ona postaje tutor svoje djece samo ako muž nije odredio drugačije. Udovištvo je moglo predstavljati problem za ženu s jedne strane, a s druge je ono omogućavalo da zadrži veća prava, odnosno da ima prava u odgoju svoje djece. Pritom se valja prisjetiti definicije idealne žene u srednjem vijeku u kojem je ženina glavna zadaća bila brinuti o domu i rađati djecu. I u ovom slučaju se može samo pretpostaviti kako se u svakodnevnom životu gledalo na ženu koja više nije imala prava na djecu samo zato što se preudala. Dakle, udovištvo donosi dodatnu slobodu i veću samostalnost

---

⁵² Novigradski statut II, čl. 26.

⁵³ Mogorović Crljenko, 2006., str. 36.

⁵⁴ Mogorović Crljenko, 2006., str. 30.

⁵⁵ Novigradski statut, V, čl. 18.

⁵⁶ Mogorović Crljenko, 2006., str. 28.

⁵⁷ Novigradski statut, II, čl. 18.

ženama pri odlukama vezanim uz posao i obitelj, ali u isto vrijeme ono znači i veću nesigurnost vezanu uz osnovnu egzistenciju.⁵⁸ Kolika je važnost toga je li žena udovica ili ne, vidljivo je iz sačuvanih popisa stanovništva koji su bilježili je li neka žena udovica i žive li djeca s njom. I u tim se popisima navode imena muškaraca, dok se žene spominje samo kao njihove supruge, majke ili sestre⁵⁹ (kao što je već navedeno u radu, žene su se u pravilu uvijek navodile u nekom od odnosa prema muškarcu). Žene se pod vlastitim imenom spominju samo u slučajevima kada u kućanstvu nije zabilježen (kada ne postoji) muškarac.⁶⁰ Još jedna odredba Novigradskog statuta iz koje se može iščitati pravo žene na obvezivanje glasi da žena koja je podvrgnuta muževim ovlastima ni na koji se način ne može obvezati za neki dug, osim ako se obveže iz miraza zajedno s mužem ili s privolom muža uz ovlaštenje gospodina načelnika.⁶¹ U ovoj bih odredbi razmotrila dvije stvari za koje smatram da je vidljiva podređenost, pa samim time i stavljanje na rub žene koja nema jednaka prava u braku kao muškarac. Iako su to odredbe koje se tiču imovinskih odnosa, već i iz toga proizlazi neravnopravnost koja potiskuje ženu kao člana zajednice. Najprije upada u oko dio odredbe koji glasi „*žena koja je podvrgnuta muževim ovlastima*“. Žena je, prema tome, shvaćena kao predmet nad kojim njezin muž ima potpune ovlasti i ne bi se ni primijetila razlika kada bi umjesto žene pisalo neka od pokretnina ili nekretnina koje muž ima u svojim ovlastima. Nadalje, žena nema pravo na obvezivanje. Dakle, žena se ne može zadužiti ako joj je to i potrebno, dok muž ima apsolutno pravo na to. Žena se stavlja na rubno područje već samim time što nema potpunu slobodu upravljati imovinom koja joj formalno pripada, ali vjerojatno postoji strah i uvjerenje da žena kao takva nije sposobna za takve pothvate jer je posao s novcem ipak „muški posao“. Žene su smatrane slabijim spolom za koje se drži da su sklone nesmotrenostima i glupostima.⁶²

3.2.1. Žene, posao i javnost

I danas se vrlo često govori o „muškim“ i „ženskim“ poslovima, ali i o tome kako bi trebala izgledati žena koja izlazi u grad, na posao ili neko drugo mjesto. Ograničenost žene u poslovanju vidljiva je u već spomenutoj odredbi u kojoj žena nema pravo na obvezivanje i takav način poslovanja. U Istri su se žene prije svega bavile poslovima vezanim uz kućanstvo (pranje tkanina i povrća), radile su na poljima i vinogradu, nabavljale hranu i piće, kupovale vino,

---

⁵⁸ Mogorović Crljenko, 2006., str. 30.

⁵⁹ Mogorović Crljenko, 2006., str. 30.

⁶⁰ Mogorović Crljenko, 2006., str. 30.

⁶¹ Novigradski statut, II, čl. 25.

⁶² Mogorović Crljenko, 2006., str. 12

brinule o peradi, odnosile žito u mljevenje, ali su se bavile i trgovinom te obrtom.⁶³ Na prvi se pogled čini da su žene mogle sasvim jednostavno obavljati većinu poslova i slobodno se kretati. Međutim, žena je prije svega ograničena na život unutar kuće, a sve osim toga za nju se smatralo riskantnim, pa se njezino samostalno djelovanje pokušava u što većoj mjeri smanjiti ili nadzirati. Ponajviše su nadzirane udovice i siročice koje nisu imale muškarca u kući koji bi ih zastupao⁶⁴, odnosno obavljao za njih poslove „u javnosti“. Marginaliziranost žene u poslovanju zapravo je rezultat njezinog bračnog odnosa (udovice su aktivnije sudjelovale u poslovanju jer ih je bračna situacija do toga dovela). Kao što je već rečeno, ženina pojava u javnosti mogla je biti rizična jer je žena na taj način mogla biti ugrožena. Žena je morala biti pod nadzorom muškarca (supruga, brata, sina) čak i pri odlasku do crkve jer je uvijek postojala mogućnost da se naruši njezina čast i dobar glas.⁶⁵ Proučavajući dublje ovu problematiku u kojoj žena gotovo pa i ne može sama iz kuće jer samim time postoji mogućnost da bude na lošem glasu, još jednom potvrđuje tezu da je žena bila doživljavana kao predmet o kojem treba „brinuti“. Ženino pravo svjedočenja na sudu također je dokinuto. Iako je za srednjovjekovno razdoblje dobra strana to što žena uopće može svjedočiti, ona se ipak ne smije osobno pojavljivati u općinskoj palači ili na trgu jer se to smatra nedostojnim. Žene se saslušavalo u crkvi ili kod kuće.⁶⁶

3.2.3. Žene na rubu zakona

Kako se kroz čitav rad proteže pitanje prava žena i zapravo se kroz neke svakodnevne situacije nastojala prikazati marginaliziranost koja možda na prvi pogled i nije toliko uočljiva, u ovom će se dijelu govoriti o ženama koje su iz nekog razloga bile osuđivane i prema Mariji Karbić nazvane su ženama *s druge strane zakona*. Iako se Marija Karbić bavi suđenjima na prostoru međurječja Save i Drave, neki od zakona prisutni su u više-manje svim zajednicama, a zakoni služe kao način reguliranja odnosa među ljudima na različitim područjima.⁶⁷ U svom radu, Karbić se bavi nekim od najčešćih slučajeva u koje su bile umiješane žene, a tiču se prostitucije, čedomorstva, trovanja, pobačaja, čaranja, svodništva i raznih oblika krađe. Iako se u ovom radu ne bavim ovim područjem, povukla sam usporedbu istraživanja M. Karbić i M. M. Crljenko koja žene s one strane zakona proučava na istarskom području i gotovo pa govori o istim skupinama žena. Žene na rubu zakona su najčešće one žene čiji je moral bio doveden u pitanje,

---

⁶³ Mogorović Crljenko, 2006., str. 102.

⁶⁴ Mogorović Crljenko, 2006., str. 107.

⁶⁵ Mogorović Crljenko, 2006., str. 113.

⁶⁶ Mogorović Crljenko, 2006., str. 114.

⁶⁷ Marija Karbić. Žene s druge strane zakona. U *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest – Zbornik radova za znanstvenog kolokvija Dies historiae*, ur. Suzana Miljan, 51-64., Zagreb, Društvo studenata povijesti Ivan Lučić-Lucius, 2009.

pa ga je trebalo obraniti. Vrlo su često to bile žene koje su se usudile pobuniti protiv društvenih i moralnih pravila i otići s ljubavnikom, dakle nisu se slagale s roditeljskom voljom, odnosno voljom onoga pod čijim su skrbništvom bile pri izboru bračnog partnera. Nadalje, to su bile žene koje su bile zlostavljane ili silovane. One o kojima je kružio loš glas, koje nisu mogle držati jezik za zubima, pa su uvrijedile i oklevetale nekoga pred svjedocima. To su bile žene koje su ukrale i žene koje su se fizički znale obračunati. Nedopušteno seksualno ponašanje kao što su prostitucija, preljub, svodništvo, silovanje, nedolično društveno neprihvatljivo ponašanje poput uvreda, kleveta, fizičkih obračuna, krađa ili čedomorstva bili su sankcionirani na sudovima.⁶⁸ Može se zaključiti da je osnovna zadaća svake žene bila ta da bude na dobrom glasu. Sve što je izlazilo iz koncepta „srednjovjekovne dobre žene“, dovodilo je ženu na najniži položaj i bilo je kažnjeno pred zakonom. Posebno bih se osvrnula na dio istraživanja M. M. Crljenko koja navodi da su žene na rubu zakona i one koje su se pobunile protiv društvenih pravila i one koje su se znale fizički obračunati. Prema tome, stavimo li ženu u poziciju u kojoj će ona biti napadnuta, ona se ne smije fizički obračunati samo zato što bi mogla postati žena na lošem glasu ili žena na rubu zakona? Već na primjeru Vinodolskog statuta moglo se vidjeti koliko je silovanje žena bilo kažnjivo i kolika je važnost nošenja ili ne nošenja pokrivače. Možda još i može biti razumljivo da je žena na rubu društva ukoliko se bavi prostitucijom, preljubom ili svodništvom (uzme li se u obzir činjenica da su vrlo često te žene i danas na rubu društva iako im možda ovisi o osobnoj egzistenciji), no činjenica da je žena na rubu društva u slučaju ako je silovana ili zlostavljana još jednom pokazuje da žena kao takva nije tretirana kao zasebna individua, već kao predmet koji je „istrošen“ ako je silovan? Žensku je čast, ali i život, moglo ugroziti i fizičko nasilje počinjeno nad njom, pa iz kuće nikad nisu izlazile same, a ako jesu, postavljalo se pitanje što su same tražile vani, zbog čega su se izlagale nepotrebnom riziku i jesu li prostitutke.⁶⁹ Prema tome, žena kao da je sama kriva ako je fizički napadnuta ili silovana, a opet, ne može se fizički obračunati jer će je i to dovesti na loš glas. Pitanje bračne vjernosti veoma je problematično pitanje već u srednjem vijeku. Ženina nevjera smatrana je težim grijehom jer je žena ta koja rađa djecu i o njoj ovisi njihova zakonitost⁷⁰ (treba imati na umu da ne postoje sredstva kojima se dokazivalo očinstvo, pa je pitanje vjernosti ovdje još više naglašeno). Osnovna razlika žene i muža je ta što se, za razliku od muževljeva, ženin preljub ne tolerira. Od muža se traži vjernost supruzi, no tolerira mu se izvanbračna veza prije braka, u razdoblju udovištva, ali i za vrijeme trajanja braka. Muški preljubnici uglavnom prolaze

---

⁶⁸ Mogorović Crljenko, 2006., str. 119.

⁶⁹ Mogorović Crljenko, 2006., str. 119-120.

⁷⁰ Mogorović Crljenko, 2006., str. 120.

nekažnjeno. Žene su dobivale stroge kazne, kao što je progon, gubljenje miraza i cjelokupne imovine.⁷¹ Valja imati na umu da žena kao preljubnica, prije svega dođe na loš glas i gubi svaki oblik časti te ako ostaje bez imovine i rodi izvanbračno dijete, ona u najvećem broju slučajeva nema nikakve mogućnosti za normalan život. Iako ne postoje podaci svakidašnjice, žena je vrlo vjerojatno mogla biti i silovana, napadnuta i prevarena, pa proglašena preljubicom čine gubi sva prava.

Proučavajući Pulski statut, naišla sam na kaznu od deset libara i slučaju da netko drži suložnicu jednako kao i suprugu u istome domu ili ako ima suložnicu, a napusti suprugu. Suložnica mora biti kažnjena na tijelu i mora biti istjerana iz pulskog kotara.⁷² U ovom je slučaju vidljiva zaštita žene, a kazna za suložnicu je relativno velika jer suložnica ostaje bez ikakvog prava na mjesto u kojem živi, a tjelesna kazna je vrlo vjerojatno varirala od suca do suca. Ono što se ovdje možda ne promatra je svakako položaj suložnice koja možda samovoljno to ni nije htjela postati. Naravno da je sasvim razumljivo kako su neke žene samoinicijativno suložnice, međutim bilo bi zanimljivo razmatrati koliko je muškaraca te žene na kojekakve načine prisililo da to postanu. Takvo se istraživanje ne može ni provesti jer je nemoguće pronaći vjerodostojne podatke, odnosno podatke uopće, no uvijek valja imati na umu i tu činjenicu. Uspoređujući Pulski statut s Novigradskim po pitanju preljubnica, u Novigradu je preljub s tuđom ženom koja na to pristaje kažnjen sa čak sto libara, a preljubnica gubi cijelu svoj dio imovine, odnosno sav miraz koji onda pripada mužu.⁷³ Osim toga, žena zbog preljuba bude rastavljena od muža i pred gospodinom načelnikom nema nikakvu pravnu zaštitu, međutim ukoliko je muž primi natrag, ona ima pravo na svoja dobra.⁷⁴ Može se primijetiti da su žene preljubnice nešto blaže kažnjene na području novigradskog distrikta naspram pulskog. M. M. Crljenko obradila je tri procesa na novigradskom području koja se tiču preljuba. Radilo se o sukobu dvije žene, gospođe (supruga) i služavke koja je navodno općila s gospođinim mužem. Žene su se fizički obračunale, a supruga je služavku u potpunosti izudarala⁷⁵. Iako se situacija čini pomalo komičnom, takvi su procesi vjerojatno bili vrlo česti, iako nisu zapisivani (u ovom bi se slučaju mogla proučavati marginaliziranost služavki koje su vjerojatno vrlo često bile napadnute ili od strane muškarca ili od stran gazdarice). Na temelju istarskih statuta, vidljivo je da se preljub kažnjava, a sankcije su oštrije kad bi preljub učinila žena. Neki od statuta čak i ne predviđaju kaznu za muškarca preljubnika već samo za preljubnicu. Ono što se još uzima u obzir pri kažnjavanju je sramota

---

⁷¹ Mogoerović Crljenko, 2006., str. 120-121.

⁷² Pulski statut, IV, čl. 8.

⁷³ Novigradski statut, VI, čl. 16.

⁷⁴ Novigradski statut, V., čl. 25.

⁷⁵ Mogoerović Crljenko, 2006., str. 125.

koju je doživio suprug i obitelj preljubnice. Mnoge su žene tada prepuštene suprugovim sankcijama koje su mogle biti gore od onih koje bi propisao crkveni sud.⁷⁶ I u ovom slučaju, žena je u potpunoj ovlasti supruga koji tada s njom može činiti što želi i kao takva nije pravno ni od kog zaštićena.

Slijedeću marginaliziranu skupinu čine prostitutke. Kod proučavanja prostitucije, treba razlikovati povremeno prostituiranje pojedinih žena od javne prostitucije u bordelima. Prostitutke koje su radile izvan bordela bile su u opasnijoj poziciji jer su mogle biti izložene nasilju i završiti bez plaće.⁷⁷ Bordeli i drugi oblici prostituiranja razlikuju se i danas, a prostitucija je još uvijek tema o kojoj mišljenje i zakoni variraju od države do države. U Pulskom statutu može se naići na odredbu vezanu uz žene koje se prostituiraju. Pod naslovom „*Kazna bludnicama nastanjenim u susjedštini*“ stoji da nijedna javna bludnica ne smije niti može stanovati u nekoj susjedštini, nego mora odmah biti istjerana iz dotične kuće, nitko ne smije doznati za nju, a ako itko dozna za nju, ne smije je držati u svojoj kući jer inače plaća četrdeset solda. Osim toga, nijedna bludnica nema pravo biti svjedokom.⁷⁸ Dakle, žene prostitutke bile su odmah istjerane iz susjedstva i stavljanje na periferno područje⁷⁹ mjesta čime gube sav svoj ugled. Stav prema prostituciji i javnim kućama se mijenjao, čime se više preferiralo da mladići svoje nagone zadovolje unutar doma sa svojim sluškinjama koje su tako često stradavale i rađale djecu svojih gospodara.⁸⁰ Ovim je primjerom još jednom potvrđen težak život služavki koje su morale brinuti za svoju vlastitu egzistenciju, a vrlo su često bile žrtve svojih gospodara jer ih nitko nije mogao obraniti. Ovo je još jedan razlog zašto bih sluškinje svrstala u vrlo podređen i marginaliziran sloj ženskog društva u srednjem vijeku. Vrlo blisko kazneno djelo s prostitucijom bilo je svodništvo. Svodnici⁸¹ su svoj posao obavljali oprezno i tajnovito, pa se zbog toga i rijetko spominju u izvorima. Vrlo su često svodnice bile siromašne žene koje se zbog svoje dobi više nisu mogle uzdržavati tako da prodaju svoje tijelo, a bile su upućene u posao.⁸² Promatrajući svodnice kao žene koje su u velikoj većini živjele

---

⁷⁶ Mogorović Crljenko, 2006., str. 127.

⁷⁷ Mogorović Crljenko, 2006., str. 127.

⁷⁸ Pulski statut, IV., čl. 11.

⁷⁹ Smještaj na periferiju bila je česta odredba u gradskom statutu i predstavlja jednu vrstu kontradikcije po pitanju sagledavanja prostitucije. Naime, većina statuta predviđa micanje prostitutki/bordela izvan granica grada, ali ništa ne navodi o sankcijama ako se nastavi s takvim „poslom“ na periferiji. Npr. riječki statut eksplicitno navodi da prostitutke moraju biti udaljene izvan gradskih zidina. (op.a.)

⁸⁰ Mogorović Crljenko, 2006., str. 128-129.

⁸¹ *Svodnici* su oni koji se bave sklapanjem poslova prostitutki, danas vrlo češći naziv *makro*. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1luWRY%3D (pristupljeno 3. 8. 2020.)

⁸² Mogorović Crljenko, 2006., str. 131.

prodajući svoje tijelo, svodništvo je mnogima od njih na kraju možda jedini način preživljavanja, pa bih ih iz tog razloga svakako svrstala u marginalizirani sloj žena.

Silovane i zlostavljane žene čine još jednu skupinu žena „na rubu zakona“. Upravo je ovo skupina možda najugroženijih žena jer su postale meta zakona samo zato što im se iz nekog razloga nudilo, pa su izgubile svoju tipičnu srednjovjekovnu karakteristiku žene „na dobrom glasu“. Podređenost žene muškarcu toliko je radikalna da je on kao muškarac (otac ili suprug) kao glava obitelji imao pravo kazniti ženu i vratiti na pravi put, pa čak i fizičkim kažnjavanjem. Prema istraživanjima M. M. Crljenko, žena je mogla biti fizički maltretirana samo ako je bila nesimpatična, previše brbljava mužu ili neplodna (iako se nije moglo ustanoviti je li neplodna ona ili muž). Žene koje su ušle u brak vrlo mlade, često su kao djevojčice bile žrtve agresivnih muževa. Fizičko zlostavljanje žene najčešće nije ni došlo pred sud, osim ako su posljedice za žrtvu bile prevelike. U novigradskom području, M. M. Crljenko navodi dva slučaja pri čemu se jedno odnosi na ubojstvo, a drugo na zlostavljanje koje na kraju završava smrću.⁸³ Iako možda ne postoji većina zapisa koji govore o zlostavljanju žena, može se pretpostaviti da je ono bilo svakodnevno. Ono što još valja istaknuti je to da svaka žena nije bila jednako zaštićena u slučaju da je silovana, odnosno kazna za silovanje djevice, udane žene, udovice, redovnice, žene na dobrom glasu, žene na lošem glasu i bludnice nije bila jednaka.⁸⁴ Novigradski statut propisuje dotiranje djevojke, kaznu od 50 libara i šest mjeseci zatvora u slučaju da je oženjen i siluje djevicu. Ako silovatelj nije oženjen, mora uzeti oštećenu djevojku za ženu.⁸⁵ Ono što se ovdje vjerojatno uopće nije dovodilo u pitanje bila je djevojka koja je silovana. Dakle, ona ne samo da je izgubila čast i ugled, nego se i udavala za svog silovatelja ako on nije bio oženjen. Silovanjem je postala „oštećena“ osoba koju vrlo vjerojatno zbog toga neće uzeti neki drugi muškarac. Silovanje udane žene na novigradskom području bilo je smrtno kažnjeno odsijecanjem glave.⁸⁶ Iako se kazna čini pravednom i zasluženom, moglo bi se raspravljati o tome koliko je zapravo ta kazna određena zbog supruga silovane žene kojemu je ostala „oštećena“ žena, a koliko je kazna određena zbog nasilja provedenog nad njom samom. Silovanje udovica Novigradski statut kažnjava s 50 libara i šest mjeseci zatvora, a počinitelj se može iskupiti ako oštećenu uzme za ženu.⁸⁷ Može se primijetiti da je kazna za silovanje djevice i udovica u Novigradskom statutu gotovo jednaka ako se radi o muškarcu koji nije oženjen, međutim može se pretpostaviti da silovanje nije jednako utjecalo na djevicu i na udovicu u

---

⁸³ Mogorović Crljenko, 2006., str. 133-134.

⁸⁴ Mogorović Crljenko, 2006., str. 137.

⁸⁵ Novigradski statut, VI, čl. 15.

⁸⁶ Novigradski statut, VI, čl. 16.

⁸⁷ Novigradski statut, VI, čl. 17.

većini slučajeva, iako je kazna ista. O udaji djevice za silovatelja vrlo je vjerojatno odlučivao njezin skrbitelj koji je znao da će silovana žena biti zauvijek obilježena i da joj je to prilika da se uda, što ne može biti identično kao i sa silovanjem i ponovnom udajom udovice. Ono što bih istakla kod kažnjavanja za silovanje je to da u prvom redu, propisane kazne su postojale, no upitno je koliko su se one dosljedno primjenjivale, te s druge strane, koliki je broj silovanja uopće bio prijavljen, a koliko njih je izvršeno u tajnosti pri čemu je žena zauvijek, ne samo fizički, nego i psihički oštećena. Kao što je već analizirano u primjeru Vinodolskog statuta, silovanje je vrlo često bio slučaj koji je i žena pokušala zatajiti samo da ostane na dobrom glasu. Vrlo je vjerojatno i svjedoke za takav čin bilo teško pronaći, a žene se možda i nisu htjele same uvlačiti u sudske parnice. Koliko je žena u tom slučaju marginalizirana i stavljena na rub društva govori i činjenica da je prije svega htjela sačuvati dobar glas i čast obitelji, a tek onda sebe samu.

Ono o čemu će još biti riječi su žene psovačice i kradljivice. Žene su se znale ponašati neprihvatljivo i kada je u pitanju rječnik koji su koristile. Psovanjem ili uvredom mogle su doći na loš glas i time narušiti svoj društveni ugled. Uvrede i klevete koje je žena izgovorila imale su posljedice i za nju i za njezinu obitelj.⁸⁸ Novigradski statut propisuje kaznu od deset soldi za manju do dvadeset soldi za veću uvredu.⁸⁹ Kako su kazne za vrijeđanje propisane i u istarskim statutima, to svakako ukazuje na važnost koju je srednjovjekovno društvo pridavalo uvredama i klevetama. Samo na temelju neke od uvreda koje se prije svega odnose na seksualnu reputaciju žene, one su mogle izgubiti svoju čast i ugled i postati žene na lošem glasu. Marginaliziranost žene na lošem glasu vidljiva je u tome što bolje prolaze žene koje su na dobrom glasu, dok se vrijeđanje žene na lošem glasu vrlo često ni ne kažnjava.⁹⁰ Verbalni napadi na žene i muškarce razlikovali su se međusobno svojim sadržajem. Kad je riječ o ženama, najčešće se radi o uvredama poput kurvo ili rofijano (svodilja) ili njihovim istoznačnicama. Psovanje muškarca uglavnom je umanjivalo njegovu spolnu ulogu, no to je posredno opet bilo vrijeđanje njegove žene. Koliki je bio utjecaj uvrede, pokazuje činjenica da kad bi netko za nekom ženom uzviknuo kurvo!, osim što je bila osramoćena, to je moglo dovesti i do toga da je napusti njezin vjerenik, pa i muž.⁹¹ Žena je u doslovce nekoliko minuta mogla biti stjerana na rub društvene ljestvice.

Ukratko ću se osvrnuti i na kradljivice kao žene na rubu zakona upravo iz razloga jer njihova kazna za krađu nije bila identična kaznama koje bi dobili muškarci za isti zločin. Prema

---

⁸⁸ Mogorović Crljenko, 2006., str. 157.

⁸⁹ Novigradski statut VI, čl. 3.

⁹⁰ Mogorović Crljenko, 2006., str. 162.

⁹¹ Stojan, 2004., str. 141-143.

Novigradskom statutu, za krađu u kojoj muškarac mora izgubiti oko, ženi se mora odsjeci nos. Nadalje, kada kradljivac izgubi oko i ruku, kradljivici se za istu tu krađu odsijeca nos i usne te je išibana i obilježena užarenim pečatom.⁹² Čak se i u ovim procesima žena više kažnjava iako je ukrala istu svotu imovine. Ono što je čini marginaliziranom i obilježenom do kraja života je užareni pečat koji joj se utiskuje u tijelo. Može se samo raspravljati o tome zašto je žena to morala primiti, a muškarac niti je primio pečat niti je bio išiban. Velika se važnost dakle pridavala tome da žena u javnosti bude osramoćena ako se ne pridržava zakona.

---

⁹² Novigradski statut, VI, čl. 18.

4. ŽENE U KORČULANSKOM STATUTU

U ovom će se dijelu rada napraviti kratki osvrt na neke od odredaba koje se tiču žena na ovom području, a pokazuju njihovu marginaliziranost. Ovom su se temom bavile i Vilma Pezelj i Marija Štambuk Šunjić u radu naslova „*Pravni položaj žene prema srednjovjekovnom Korčulanskom statutu*“. Autorice su se u velikoj mjeri bavile usporedbom zakona u dalmatinskim komunama pri čemu navode da je između njih postojalo interakcije pravnih kultura upravo na temelju odredaba koje su proučavale.⁹³ Ovaj rad usmjerit će se samo na Korčulanski statut uz naglasak na marginaliziranost žena koja je vidljiva iz nekih od zakona. Korčulanski statut datira u 1265. g. i smatra se najstarijim pravnim zbornikom jugoslavenskih naroda. Naslov najstarije redakcije navodi da su propisi doneseni 1214., ali je vidljiva njihova kasnija dopuna i nove odredbe.⁹⁴ Kakav su položaj žene imale u tom periodu?

Ono na što se valja osvrnuti je odredba o silovanju žene u kojoj stoji da onaj koji siluje djevojku, a jednak joj je po rodu, njegova je kazna prema odluci kneza da ili uzme tu ženu za suprugu ili plati trideset perpera. Ako je žena zaručena, redovnica ili udata, mora joj isplatiti trideset perpera. U slučaju da joj nije jednak po rodu i seljak siluje ženu plemenitiju od sebe, mora mu se odsjeći noga i gubi lijevo oko.⁹⁵ Na prvi pogled nevidljiva, no marginaliziranost onih „običnih“ žena prisutna je i u ovoj odredbi. Naime, po čemu je to veće zlo silovati ženu koja je „plemenitija“ od neke druge? Znači li to da je njena bol veća, pa onda i počinitelj dobiva veću kaznu? U ovom bi se slučaju opet moglo razmatrati koliko je to žena zaista bila silovano, a da nikad nitko nije saznao, a počinitelj nikad dobio kakvu takvu kaznu. S druge strane, na koji će način kazna od trideset perpera pomoći ženi kojoj je silovanjem uništen ugled i „čistoća“ na koju se toliko gledalo? Osim ove, postoji i odredba koja govori o silovanju plemkinje od strane plemića. Plemiću se u slučaju silovanja udate plemkinje odmah odreže glava, ali samo ako se to dokaže dvojicom vjerodostojnih svjedoka. U slučaju da nema svjedoka, optuženi ostaje tri dana u zatvoru, a treći dan dobiva tri trzaja kolature i ako tada prizna, odsijeca mu je glava.⁹⁶ Postoji i odredba koja se tiče silovanja djevice plemkinje od strane plemića. Postoje li dva vjerodostojna svjedoka, plaća kaznu od sto dukata (polovica ide Komuni, polovica djevojci) i ide u zatvor na šest mjeseci. Želi li ga djevojka uzeti za muža, ne mora platiti ništa.⁹⁷ Siluje li

---

⁹³ Pezelj I., Štambuk Šunjić M., „Pravni položaj žene prema srednjovjekovnom Korčulanskom statutu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Vol. 55 No. 3, 2018., str. 557.

⁹⁴ Korčulanski statut, str. 19.

⁹⁵ Korčulanski statut, knj. I, gl. XI.

⁹⁶ Korčulanski statut, knj. II, gl. CXXXII.

⁹⁷ Korčulanski statut, knj. I, gl. CXXXIII.

plemić udatu seljanku, odsijeca mu se glava, a ako je seljanka djeвица, plaća pedeset dukata i ostaje u zatvoru tri mjeseca. U slučaju da seljak siluje djevojku plemkinju, mora se objesiti na vješala tako da sam umre. Svi zločini moraju se dokazati, a ako dođe do saznanja da žena laže, podvrgava se torturi u kojoj se u slučaju laži spali ognjem.⁹⁸ U ova se posljednja tri zakona zapravo radi o pravima plemkinja i plemića. Dakle, siluje li seljak plemkinju, odsijeca mu se glava, no siluje li plemić plemkinju, za odsijecanje glave potrebna su dva svjedoka. Ovdje je vidljiva i marginaliziranost žena unutar plemstva pri čemu plemići čak imaju pravo na udaju djeвица plemkinja slažu li se one time. Postavlja se i pitanje koliko je bilo teško naći te „vjerodostojne svjedoke“ koji su vrlo vjerojatno bili muškarci jer se ženino svjedočenje ne smatra toliko cijenjenim. Osim toga, u novčanim kaznama, polovica je išla Vijeću, što znači da žena čak i u tom pogledu ne dobiva cijeli iznos, obeščašćena je, a uz to može se i podvrgnuti torturi iz koje vrlo vjerojatno neće izaći. Možda je tada ženina najbolja opcija na kraju i bila ili šutjeti o zločinu ili se udati za počinitelja. Kao što je vidljivo, odredbe oko silovanja i plaćanja kazni slične su onima u Vinodolskom statutu. Nadalje, spomenula bi i odredbu o spremanju otrova od trava gdje na prvom mjestu stoji „ako koja žena pripremi otrov od trava ili izvrši vradžbine“,⁹⁹ što znači da su i u ovom statutu na prvom mjestu žene bile te koje se optuživalo za razne oblike vradžbina. Isti je problem već opisan u Vinodolskom statutu. Što se tiče poslovne i imovinske samostalnosti žena, iz glava CXL., CXLIII., IX. proizlazi da udata žena ne može otuđivati svoja dobra bez suglasnosti muža (postoje tri krajnja slučaja u kojima može),¹⁰⁰ da nijedna žena ne može otuđivati svoj miraz bez dopuštenja i izričite suglasnosti Kurije.¹⁰¹ Iz ovih odredaba proizlazi da je i na ovom području žena imovinski veoma ograničena, odnosno muž je taj koji o svemu odlučuje, a ona nema pravo ni na miraz koji je zapravo u jednom dijelu i došao s njom. Posljednje na što bih se osvrnula u Korčulanskom statutu, tiče se vrijeđanja žena. U slučaju da bludnica uputi pogrdne riječi ženi na dobrom glasu, mora se vezati za stup sramote i tu stajati čitav dan.¹⁰² U statutu postoji još jedna slična odredba u kojoj stoji da žene koje su na zlu glasu i vrijeđaju one koje su na dobrom u njihovu prisustvu ili odsustvu i to bude dokazano, kazna im je šibanje i trčanje oko grada.¹⁰³ Ovo su odredbe u kojima je opet vidljiva tipična srednjovjekovna razlika žena na dobrom i lošem glasu koja je očigledno postojala i ovdje, a kazna je na kraju ista – javno sramoćenje. U ovome vidim

---

⁹⁸ Korčulanski statut, knj. II, gl. CXXXIV.

⁹⁹ Korčulanski statut, knj. I, gl. XII.

¹⁰⁰ Korčulanski statut, knj. II, gl. CXL.

¹⁰¹ Korčulanski statut, knj. II, gl. CXLIII.

¹⁰² Korčulanski statut, knj. III, gl. XIII.

¹⁰³ Korčulanski statut, knj. III, gl. XXIX.

marginaliziranost upravo u tome što je „ženama na zlu glasu“ zapravo društvo odredilo da su na „zlu glasu“ iako one možda to i nisu zaista bile, ali u sukobu s onima na „dobrom glasu“ već su na samom početku bile poražene. Javno sramoćenje zapravo znači svrstavanje žena na rub društva iz kojeg vrlo vjerojatno nema izlaza.

5. DUBROVNIK – MARUŠA ILI SUĐENJE LJUBAVI

5.1.O istraživanju priče o Maruši

Ukratko bih se osvrnula na priču koju je pronašla Zdenka Janeković Römer u Državnom arhivu u Dubrovniku koja govori o bračnoj parnici udovice Maruše Bratosaljić. Autorica je odlučila pisati o tome jer ju je iznenadila činjenica da je neka bračna parnica u srednjem vijeku vođena čak šest mjeseci (od 8. svibnja do 10 studenog 1480. godine i bilježena na čak 103 lista i to pred svjetovnim, a ne crkvenim sudom koji je rješavao većinu bračnih pitanja. Osim toga, broj svjedoka je za relativno malo dubrovačko područje i bračnu parnicu bio veoma velik, u procesu se spominje 75 ljudi od čega je svjedoka bilo 51. Iako je ovo možda jedna od najzanimljivijih dubrovačkih srednjovjekovnih priča, njezin kraj nije zapisan uopće ili barem nije zapisan u kodeksu koji je pronađen.¹⁰⁴ U ovom sam radu odlučila spomenuti navedenu studiju jer smatram da vrlo dobro prikazuje položaj jedne srednjovjekovne žene i njezinu podređenost i marginalnost pri sudskom, ali i bračnom procesu. Ono što je posebno zanimljivo je to da se cijela parnica i sudski proces tiče Maruše, a njezinog glasa zapravo uopće nema.

Prije nego što se osvrnem na dijelove studije koji su me potakli da uopće koristim ovu knjigu kao izvor za svoj rad, ukratko ću navesti tko je bila Maruša i zašto joj se sudi. Maruša je bila udovica Antuna Bratosaljića i kći dubrovačkog antunina¹⁰⁵ Jakova Butka. Nakon smrti svojeg prvog supruga, Maruša se navodno udala za Nikolu Jakovljeva Biziju. Nikola je podigao optužnicu protiv Maruše 8. svibnja 1480. g. uz riječi: „moja Maruša, moja zakonita žena, jučer se udala za drugoga!“¹⁰⁶ Taj „drugi“ Marušin suprug bio je Frano de Menze koji također tuži Marušu jer želi dokazati da je on njezin pravi muž, a Nikola je lažac koji mu želi preoteti ženu.¹⁰⁷ Dakle čitav se sudski proces okreće oko toga je li postojao brak sklopljen između Maruše i Nikole koji je navodno dogovoren u jednoj trgovini, ali bez pristanka oca. Frano de Menze i Marušin otac Jakov Butko pri suđenju drže istu stranu i negiraju postojanje braka Maruše i Nikole unatoč svjedocima. Priča se naizgled čini potpuno nevezanom uz rad koji

---

¹⁰⁴ Janeković Römer, 2007., str. 13-14.

¹⁰⁵ Antunini su jedna od bratovština, odnosno su laičkih vjerskih udruga, katkad utemeljene na staleškoj ili profesionalnoj osnovi. Među najpoznatijim dubr. bratovštinama ističe se bratovština sv. Antuna Opatačiji začeci sežu u sred. XIV. st., a uzlet je doživjela od tridesetih godina XV. st. Iz inicijalne religiozno-karitativne udruge prerasla je u stalešku udruhu elitnoga sloja dubr. građanstva. Okupljala je imućne veletrgovce pučkoga podrijetla, strane učitelje, kancelare i notare, liječnike i nezakonite ogranke vlasteoskih obitelji. (<https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/bratovstine/>, pristupljeno 28. 8. 2020.)

¹⁰⁶ Janeković Römer, 2007., str. 27.

¹⁰⁷ Janeković Römer, 2007., str. 71-72.

govori o marginaliziranosti žena, no u nastavku ću iznijeti nekoliko situacija zbog kojih smatram da je ova studija vrlo važan primjer ove teme.

5.2. Maruša i marginaliziranost žena

Kao što je već navedeno, Römer piše studiju o Maruši i sudskom procesu koji se vodi oko nje, a same Maruše kao individue ni nema u izvorima. Iz mnogih je dijelova sudskih spisa vidljiva podređenost žena koje žive pod direktnim nadzorom oca ili drugog skrbitelja i nemaju ni približno jednake mogućnosti kao što su to imali muškarci. Prije svega, Maruša kao djevojčica nije išla u školu.¹⁰⁸ Prema nekima, od žene nitko ne traži učenost, žena se treba prikloniti igli i tkalačkom stanu, a ne knjigama i školi.¹⁰⁹ Kao i na kvarnerskom i istarskom području i ovdje je žena vezana uz rađanje djece i kućanstvo, a muševci su ti koji trguju i vode politiku. Žene ni ovdje ne mogu samostalno poslovati jer su njihova imovinska prava bila strogo određena zakonima.¹¹⁰ Zanimljivo je da je status žene bio gori pri u kasnom nego u ranom srednjem vijeku. Nastojalo se u što većoj mjeri isključiti ženu iz imovinskih poslova u kojima su mogle sudjelovati samo ako se muž s time složio.¹¹¹ Usporedbe radi, problem upravljanja imovinom vidljiv je i u Novigradskom statutu koji jasno zabranjuje ženi pravo obvezivanja. Crkveni zakon nalagao je da žena mora živjeti s mužem i preuzeti bračne dužnosti, mora biti poslušna i ne smije otuđivati dobra protiv muševce volje.¹¹² Zadaća žene je da bude s mužem, da živi s njim i da se „preda bračnoj ljubavi.“¹¹³ Osim toga, žene su bile zatvorene od javnog prostora, a zatvaranje žena u kuću i ovdje je povezano s očuvanjem njihove časti. Javna mjesta i sastajališta bila su rezervirana za muškarce. U Dubrovniku je bila jasno određena „zona kretanja“ koja je bila dopuštena ženama. Kretanje po glavnoj ulici, trgu i mjestima gdje se posluje bilo je vrlo ograničeno. Takva su mjesta smatrana opasnim i nedoličnim jer bi žene ovdje mogle biti napadnute i izgubiti svoj moral. Žene bi uvijek išle samo onamo kamo su zaista morale, nisu zastajkivale i uvijek su bile u pratnji nekoga. Ženski prostor kretanja uglavnom se bazirao na područja oko kuće, crkve ili samostana. Upravo je ovdje formirano nešto što Römer naziva „uskim svijetom“. Žene su doslovce dane provodile u blizini svoje kuće gdje svatko zna svakog (valja imati na umu da je Dubrovnik bio relativno mali grad) i svatko pazi na tuđi moral i očuvanje žene „na dobrom glasu“. ¹¹⁴ Čak je i prozor označavao nedolično i opasno mjesto za

---

¹⁰⁸ Janeković Römer, 2007., str. 45.

¹⁰⁹ Janeković Römer, 2007., str. 158.

¹¹⁰ Janeković Römer, 2007., str. 46.

¹¹¹ Nikolić - Jakus, 2004., str. 53.

¹¹² Janeković Römer, 2007., str. 63.

¹¹³ Janeković Römer, 2007., str. 75.

¹¹⁴ Janeković Römer, 2007., str. 46-47.

žene jer je predstavljao granicu između unutarnjeg (ženinog) i vanjskog (muškog) svijeta. Nekim je ženama to bio jedini doticaj s okolicom.¹¹⁵ Moglo bi se reći da je ovo primjer u kojem kao da je marginaliziranost žena metaforički rečena i njihovim mogućnostima kretanja po gradu u kojem im je čak i određeno po kojim se mjestima smiju kretati i samim time su i u doslovnom smislu stavljene na rubno područje grada. Već je bilo riječi o ženi kao biću koje lako dolazi u iskušenje, a takvo razmišljanje spominje se i u ovoj studiji u kojoj je žena predstavljala opasnost i iskušenje za muškarca. I na ovom se području na žene nije gledalo kao cjelovite osobe, nego se dijele na djevice, udane, udovice i proste ili zle žene.¹¹⁶ Osim kućanskih poslova, ženina je osnovna potreba da se uda, a ako se ne uda, odlazi u samostan. Temeljna stvar u gotovo svakoj udaji je miraz koji dolazi vjenčanjem i bez kojeg se žena ne može udati. Jakov Butko Marušu je iskoristio kao sredstvo i kapital kojim će se više ili manje uspjeti u društvu.¹¹⁷ Upravo je u ovom dijelu najviše razjašnjen odnos žene i muškarca u kojem je žena (kao i istarskim statutima) u potpunom „vlasništvu“ muškarca. Butko je doslovce izjavio kako će poslati Marušu u samostan i oduzeti joj miraz ako ga ne kani poslušati. Djevojka bez miraza nema ni mogućnosti ni ugleda u srednjovjekovnom društvu.¹¹⁸ Čitajući srednjovjekovna prava crkvenog zakona koji ne dopušta brak pod prisilom te propisuje da se brak mora sklopiti uz odobrenje i muža i žene, činilo bi se kako žena ima potpunu slobodu u sklapanju braka u kojem se prema kanonskom pravu takav brak može lako poništiti.¹¹⁹ Međutim, iz ovog je primjera jasno vidljivo da je takva „sloboda žene“ pri sklapanju bračnog sporazuma zapravo samo formalna. Pristaje li žena na brak ili ne, odlučuje njen otac, a ne ona. Vrlo direktno u spisima to navodi i Maruša u nekoliko navrata: „*Dogodit će mi se neko zlo ne poslušam li oca i neću se imati kome uteći*“, Maruša se kao žena nije usuđivala ni na bilo koji način suprotstaviti očevom nadzoru i nasilju.¹²⁰ Žene su bile odgajane tako da se već od samog početka osjećaju manje vrijednima, a usađeno im je da je jedino ispravno slušati osobu pod čijim su nadzorom. Možda se postavlja pitanje zašto se žene nisu tome suprotstavile? Sagleda li se društveni kontekst i srednjovjekovni mentalitet, može li žena koja se suprotstavi uopće opstati i normalno živjeti? Suprotstavljanje dovodi do gubitka miraza, bez miraza i većini slučajeva žena nema ni ugleda, a bez ugleda ona ne može biti „na dobrom glasu“ i ne može biti udana, a svoj vlastiti kapital vrlo vjerojatno ni nema. Upravo je to ono iz čega smatram da proizlazi marginaliziranost srednjovjekovnih

---

¹¹⁵ Janeković Römer, 2007., str. 226.

¹¹⁶ Janeković Römer, 2007., str. 177-178.

¹¹⁷ Janeković Römer, 2007., str. 59.

¹¹⁸ Janeković Römer, 2007., str. 60.

¹¹⁹ Janeković Römer, 2007., str. 60.

¹²⁰ Janeković Römer, 2007., str. 60.

„svakodnevnih, običnih“ žena kojima kao da je bilo predodređeno da budu marginalizirane. Kao posebna skupina izdvajaju se mlade udovice koje nisu imale djece pa samim time nisu ispunile glavnu zadaću obitelji pa moraju vratiti miraz. Udovice su vrlo često opisivane kao razuzdane, seksualno nezasitne i nepoštene žene.¹²¹ Uz udovice, spomenula bih i sluškinje o kojima je već bilo riječi. U ovoj se studiji u nekoliko navrata navodi da je i na ovom području bio običaj da gospodari u kućama imaju pristup ženama nižeg statusa i smatralo se sasvim normalnim da spavaju sa sluškinjama. Vrlo su se često rađala i djeca. Arhivski izvori koje je pronašla Römer odnosima gospodara i sluškinja koji su vrlo često praćeni i nasiljem, pa čak i smrću. Naravno da su postojali i oni koji bi se barem djelomično pobrinuli za djecu, no sluškinje su vrlo često morale bježati.¹²² Ovo je još jedan primjer zašto bih sluškinje svrstala u posebnu skupinu „žena na rubu“ o kojima izvori gotovo da i ne pišu, a bilo su sastavni dio srednjovjekovnog društva s kojima se radilo što se htjelo.

Brak na dubrovački način znači brak ugovoren s ocem djevojke. Žena preko svog oca izjavljuje da pristaje na brak.¹²³ Jedino se takav brak smatra legitimnim. Pomalo je komična situacija da su zapravo Jakov kao otac i Frano kao suprug pružili ruku jedan drugom i sklopili bračnu vjeru.¹²⁴ Marušinu marginaliziranost pokazuje činjenica da ona čak nije ni dala ruku svojem budućem supružniku, nego je to učinio njezin otac. Nikola nije odustajao od parnice i doveo je velik broj svjedoka koji su trebali potvrditi njegov brak s Marušom. I u ovom se dijelu može uočiti podređenost žena u pravnom postupku suđenja. Poželjno je da svjedoci budu muškarci, a iskaz žena uvijek je manje vrijedio.¹²⁵ Posebno je zanimljiv bio Nikolin svjedok Pavao Radosaljić koji je potvrdio da je Maruša došla njemu i dala vjeru Nikoli te ga prema crkvenim propisima uzela za svoga muža.¹²⁶ Neki su svjedoci potvrdili njihov brak, neki su navodili da je Maruša htjela brak, ali samo ako se time složi njezin otac: „Ja sam zadovoljna s tim... ako se moj otac s time složi“.¹²⁷ Ova je rečenica ponavljana nekoliko puta u sudskim spisima što bi možda moglo značiti da je ona zaista i bila rečena od strane Maruše, no to se nikad neće moći sa sigurnošću potvrditi. Što se tiče ženskih svjedokinja, one su vrlo često bile više upućene u ljubavna zbivanja o kojima su pričale po kućama i crkvama. Nikola je imao više ženskih svjedokinja, no žene nisu imale pravo osobno pristupiti sudu jer se to smatralo nedoličnim

---

¹²¹ Janeković Römer, 2007., str. 69.

¹²² Janeković Römer, 2007., 183-184.

¹²³ Janeković Römer, 2007., str. 76.

¹²⁴ Janeković Römer, 2007., str. 77.

¹²⁵ Janeković Römer, 2007., str. 81.

¹²⁶ Janeković Römer, 2007., str. 88.

¹²⁷ Janeković Römer, 2007., str. 84.

(posebno za žene višeg društvenog položaja).¹²⁸ Svjedočenje jedne sluškinje bilo je održano u sudnici jer je bila sluškinja i siromašna¹²⁹, pa se vjerojatno nije pazilo na to hoće li izgubiti dobar glas ili ne.

Valja imati na umu da su zasigurno postojale iznimke i žene koje su imale puno veća prava i više slobode te da se uvijek mora sagledati karakter muškarca i njegov odnos prema ženi. Međutim, ovdje bih naglasak stavila ne na žene koje su se uspjele barem djelomično „snaći“ u srednjovjekovnom životu, nego na one koje su svakodnevno živjele u podređenosti muškarca i jedino takav život poznavale. Smatram da je to marginalnost koja je važna za promatranje upravo zato što je bila svakodnevna i zato što se ne radi o krajnjim skupinama kao što su bludnice ili vještice, već o većini žena koje su živjele u gradskim komunama. Bračni ugovori bili su svakodnevna pojava, označavali su službenu razmjenu dobara žene koju zastupa otac i mladoženje. Zaručnik zaručnicu dovodi u svoju kuću u onom roku koji je dogovorio s njezinim roditeljima.¹³⁰ Dakle, moglo je doći do situacije u kojoj zaručnica nije ni vidjela svog budućeg supruga jer je morala pričekati nekoliko mjeseci, pa čak i godina, da dođe u njegovu kuću. Vrlo je često bilo tako u slučaju kada je zaručnica bila puno mlađa od svog zaručnika. Većini je obitelji vrlo vjerojatno bilo u interesu što prije skupiti miraz i udati kćeri u što je moguće bolje financijski stojeće obitelji. Naravno da je otac u slučaju kada je pronašao odgovarajućeg budućeg zeta, najmanje razmišljao o osjećajima svoje kćeri i tome želi li ona taj brak. Žene, odnosno djevojčice, nisu ni mogle znati žele li brak, a vrlo često možda nisu ni znale što brak uopće podrazumijeva. Naime očevi su bračne ugovore s budućim muževima sklapali vrlo često i za maloljetne kćeri, djevojčice stare desetak ili manje godina. Statutom je bilo kodificirano pravo da roditelji mogu ženiti ili udavati maloljetnu djecu bez obzira na njihov pristanak. To je uglavnom teklo na način da su očevi ili stričevi djevojke obećali da će se ona složiti s bračnim ugovorom čim postane punoljetna. Žene su bile u potpunosti podvrgnute odlukama svoje obitelji.¹³¹ Ovo je još jedan dokaz marginaliziranosti ne samo žena, već i djevojčica. Sama pomisao na to da se udaje dijete koje možda nema ni deset godina i koje ne zna još gotovo ništa o svijetu, a kamoli braku, zaista ostavlja utisak na suvremenog čovjeka htio on to ili ne. Žena je pri sklapanju ugovora, kako Römer slikovito navodi, suglasnost dala „slabašnim glasom ili klimanjem glave“ kao što je to „običaj nevjeste“.¹³² Pasivnost žene vidljiva je i u čitavoj priči o Maruši u kojoj svi govore umjesto nje. U spisima nije zabilježena nijedna Marušina reakcija.

---

¹²⁸ Janeković Römer, 2007., str. 91-92.

¹²⁹ Janeković Römer, 2007., str. 109.

¹³⁰ Janeković Römer, 2007., str. 137.

¹³¹ Janeković Römer, 2007., str. 143-145.

¹³² Janeković Römer, 2007., str. 154.

Maruša je čitav period bila skriven lik, zatvoren u kući Zlatarske ulice, a svi su umjesto nje govorili što ona želi i misli.¹³³ Ženi kao da je doslovce oduzet glas iz usta.

Koncept idealne žene postojao je i na dubrovačkom području kao i problem nasilja koje se moglo vršiti nad ženama. Idealan brak bio je ozbiljna veza bez uzbuđenja, nasilja i strasti. O osjećajima se gotovo nikad nije razmišljalo. Ljubav žene je trebala iskazivati strahopoštovanje i poslušnost prema mužu čija je ljubav za ženu blagost i naklonost.¹³⁴ Jednostavno rečeno, žena se svojeg muža trebala bojati i biti sretna što ga uopće ima. Sve ono što u većoj ili manjoj mjeri odstupa od ovih vrlina, muškarac ima pravo „ukrotiti“. Žena ne može odgovarati sama za sebe, a njezina je prirodnost povezana sa zlom, žena je rob tijela, a muškarac ima i duh. Prevladavalo je mišljenje da ženom upravlja tjelesnost i koja može postati opasna za dobrobit muža i obitelji, pa muškarac mora imati stalni nadzor nad njom i mora se osjećati njegov autoritet.¹³⁵ Ono o čemu valja govoriti su metode kojima su muškarci imali pravo na neki način „odgajati“ svoje žene. Nasilje, barem umjereno, smatralo se nečim što je pravo muškarca. Ono što je još banalnije, je činjenica da je žena takvu kaznu morala shvaćati kao oblik njegove brige i čak mu i zahvaliti jer „brine“ o njoj i vodi je na pravi put.¹³⁶ Ovo je primjer u kojem se vidi u kojoj je mjeri bila zastupljena ženina podređenost i koliko je zapravo ona marginalizirana u svakom smislu te riječi. Ovdje se samo može razmatrati do koje su mjere išli muževi u nasilju i koliko često su oni završili tragično za žene. Vrlo je vjerojatno da se taj podatak nikad neće otkriti jer su to ipak bile samo „obične, srednjovjekovne žene“ tretirane kao stvari, a da to nisu ni znale.

Na kraju priče o Maruši osvrnula bih se na mišljenje srednjovjekovne javnosti i iznenadni nestanak Maruše iz svih zapisa. Već pri zadnjim svjedočenjima za Nikolu, jedan je svjedok izrekao da zajednica ima negativan stav prema Maruši kao ženi slabog morala.¹³⁷ Iako se kroz čitavu parnicu zapravo sukobljavaju Butko i Nikola, jedino je Maruša na kraju ta koja je očito počela poprimati negativan stav zajednice. Što se dogodilo s Marušom i kamo je nestala? Pitanje koje vjerojatno zanima većinu čitatelja na kraju ostaje neodgovoreno, ali se upravo iz toga može i izvući nekoliko segmenata važnih za proučavanje marginaliziranosti žena. Na kraju parnice, kako god da se okrenulo, Maruša nije imala izlaza, a negativan stan zajednice već je formiran. Parnica koja je trajalo toliko dugo završila je tako da ni Frano ni Nikola ni u jednom dijelu svojem oporuke ne spominju Marušu. Ako bi pojedinac kršio pravila društva, on je bio

---

¹³³ Janeković Römer, 2007., str. 217.

¹³⁴ Janeković Römer, 2007., str. 181-182.

¹³⁵ Janeković Römer, 2007., str. 178-179.

¹³⁶ Janeković Römer, 2007., str. 179.

¹³⁷ Janeković Römer, 2007., str. 236.

isključen. Maruša je bila najviše osramoćena u parnici jer nije poštovala pravilo ženske pokornosti ocu što ju je dovelo do društvenog kraja. Za Butka bi bila sramota da prihvati ženu koja je „izmakla“ njegovoj kontroli.¹³⁸ Primjer Maruše je primjer marginaliziranosti žene pri odabiru svog životnog partnera u kojem je ona najprije potpuno podređena ocu, a nakon toga mužu. Ova je studija zaista u mnogim segmentima pokazala marginaliziranost žene koja na prvi pogled možda i nije sagledana na taj način nego se možda gleda samo kao zanimljiva ljubavna srednjovjekovna priča.

---

¹³⁸ Janeković Römer, 2007., str. 264-265.

6. ZAKLJUČAK

Na temelju proučavanja odredaba zakona Vinodolskog, Pulske, Novigradskog i Korčulanskog statuta te studije o Maruši kao primjeru sudske bračne parnice na dubrovačkom prostoru, dolazim do zaključka da je marginaliziranost žena postojala i u istarskom i na dalmatinskom području. Ideal srednjovjekovne žene vidljiv u svim proučavanim izvorima što znači da je žena samim time već bila nečim ograničena i od nje se očekivalo da se ponaša „onako kako joj priliči“, dakako prema srednjovjekovnom shvaćanju žene kao nekoga tko prije svega brine o kućanstvu i rađa djecu. Žena nije shvaćana kao zasebna ličnost jer se gotovo uvijek spominje u odnosu na muškarca (bilo oca, bilo supruga). Ovakvo je stajalište vidljivo u svim proučavanim izvorima. U slučaju kada se govori o ženama na „rubu zakona“, zapravo se govori o ženama koje se ne ponašaju u skladu s onim što srednjovjekovlje definira ženom „na dobrom glasu“. Gotovo se sva prava i odredbe tiču upravo toga. Kazne za silovanje vrlo su detaljno razrađene u Vinodolskom, ali i Korčulanskom statutu. Zapravo se pritom više gledalo na to je li žena obeščašćena, nosi li *pokrivaču*, odnosno je li „istrošena“ ili je još uvijek sposobna za sklapanje braka. Upravo je u tome vidljiva njezina marginaliziranost. Također, hoće li se njeno razmišljanje i djelovanje barem malo razlikovati od vladajućeg svjetonazora, ona će biti vrlo lako optužena za različite oblike čarobnjaštva i „vještičarenja“ pri čemu će vrlo teško dokazati svoju nevinost. Kolika je važnost u tome da se žena apsolutno ponaša u skladu sa srednjovjekovnim mentalitetom, vidljivo je upravo u tome što postoji toliko pravno formuliranih odredaba koje se tiču onoga što žena smije, a što ne. Ženska imovinska pokretljivost bila je vrlo strogo ograničena. Moram priznati da se tzv. brak na istarski način čini nešto povoljnijim od onog na dalmatinskog području, no to se zbog nedostatka izvora ne može sa sigurnošću utvrditi. Žena je u svakom slučaju bila podređena mužu koji je upravljao svom imovinom, a ženina je poslovna djelatnost (ako je ona i postojala) bila pod strogim nadzorom muža. Priča o Maruši pravi je primjer žene koja je u vlasništvu svog oca koji njome radi što mu je volja. Žene su se također na svim proučavanim područjima mogle fizički kažnjavati s ciljem da se vrate „na pravi put“, a to su ih mogli odvesti jedino muškarci. I u Novigradskom statutu i u priči o Maruši govori se o ograničenosti područja ženina kretanja. Prostitutke padaju na samo dno društva i samim time su iz njega isključene. Iskorištavanje sluškinja spominjano je i na pulskom i na dubrovačkom teritoriju. Vrlo je vjerojatno ono postojalo i drugdje. Žena je u svakom slučaju bila podređena kako muškarcu, tako srednjovjekovnom mentalitetu uopće.

Zaključujem da su ženska prava bila podređena i u istarskim i u dalmatinskim komunalnim društvima bez neke znatne razlike. Radi se o svakodnevnoj marginaliziranosti običnih srednjovjekovnih žena koje su živjele u vlasništvu muškarca, a svako njihovo protivljenje moglo ih je lišiti svih prava čime su mogle izgubiti i mogućnost osobne egzistencije uopće. Srednjovjekovna žena morala je, dakle, čuvati svoj moral, čast i uspjeti zadržati svoj status „žene na dobrom glasu“ ako je željela opstati u zajednici. Iz izvora koji su ostali, sasvim je razumljivo da to nije bio lak zadatak.

7. POPIS LITERATURE

Primarni izvori:

Korčulanski statut, priredio i preveo Antun Cvitanić, uredio Zvonimir Šeparović, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1987.

Margetić L., *Vinodolski zakon*, Rijeka, Adamić Vitagraf, 2000.

Novigradski statut, ur. Neven Budak, Grad Novigrad – Cittanova, Kolana od Statuti, 2014.

Pulski statut, ur. Davor Mandić, Povijesni muzej Istre – Pula, 2000.

Sekundarni izvori:

„Bratovštine“, Leksikon Marina Držića, <https://leksikon.muzej-marindržic.eu/bratovstine/>, pristupljeno 28. 8. 2020.

Janeković Römer Z., *Maruša ili suđenje ljubavi (bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika)*, Zagreb, Algoritam, 2007.

Jovanović K., Trstenjak J., „Incantatrix, fattucchiera, višćica, čarobnica, vražarica, čarnica – percepcija vještica u srednjemu i ranome novom vijeku“, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 42 No. 81, 2018., <https://hrcak.srce.hr/217685>

Karbić M., Žene s druge strane zakona. U *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest – Zbornik radova za znanstvenog kolokvija Dies historiae*, ur. Suzana Miljan, Zagreb, Društvo studenata povijesti Ivan Lučić-Lucius, 2009.

Margetić L., „Brak na istarski način“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Vol. 15, 1970., <https://hrcak.srce.hr/vharip>

Margetić L., *Iz Vinodolske prošlosti – pravni izvori i rasprave*, Zagreb, Školska knjiga, 1980.

Mičetić Z., *Praputnjak i Vinodolski zakon*, Praputnjak, Kulturno društvena udruga Praputnjak, 2009.

Mogorović Crljenko M., *Nepoznati svijet istarskih žena*, Zagreb, Srednja Europa, 2006.

Nikolić Jakus Z., Između vremenitih i vječnih dobara: žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 33-56. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ – Ženska infoteka, 2004.

Pezelj I., Štambuk Šunjić M., "Pravni položaj žene prema srednjovjekovnom Korčulanskom statutu", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Vol. 55 No. 3, 2018.,

<https://hrcak.srce.hr/206345>

Povijest.hr, <https://povijest.hr/drustvo/srednji-vijek-nije-bio-vrhunac-progona-vjestica/>

pristupljeno 12. 7. 2020.

Stojan S., Žene psovačice i psovanje žena. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 141-156. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ – Ženska infoteka, 2004.

„Svodnik“, Hrvatski jezični portal,

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1luWRY%3D, pristupljeno 3. 8.

2020.

„Vinodolski zakonik“, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, <http://ihjj.hr/iz-povijesti/vinodolski-zakon/5/>, pristupljeno 9. 7. 2020.